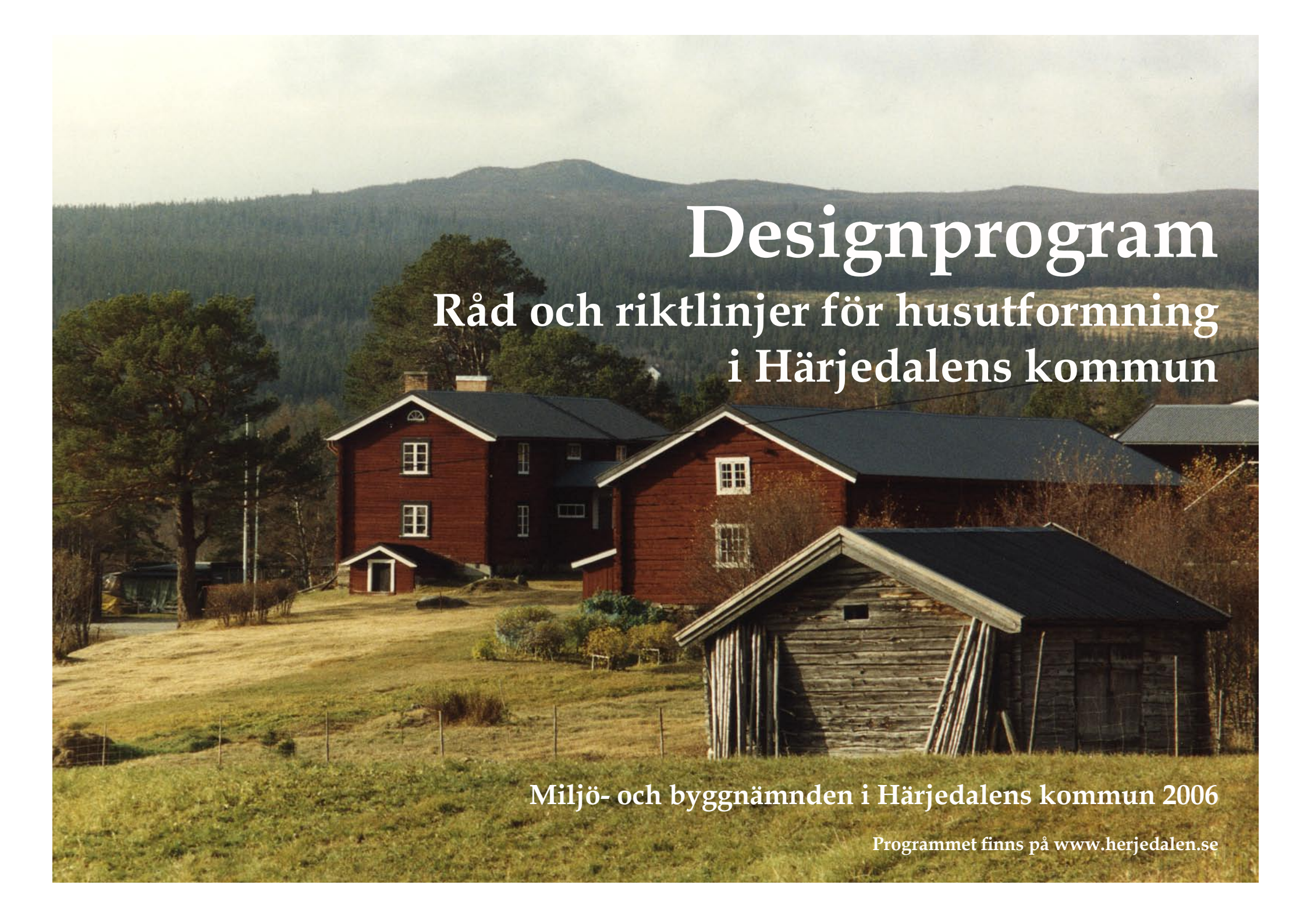

Designprogram

Råd och riktlinjer för husutformning i Härjedalens kommun

Miljö- och byggnämnden i Härjedalens kommun 2006

Programmet finns på www.herjedalen.se

INNEHÅLL

Sid

BAKGRUND

Inledning	3
Översiktsplanen	3
Syfte och mål	4
Bymiljöernas betydelse	4
Nutidens krav på funktion, teknik, brandsäkerhet mm	5
De traditionella husens utformning och karaktär	5

RÅD OCH RIKTLINJER

Lokalisering, gruppering	7
Stil och karaktär	7
Volym, proportioner, hushöjder	9
Fasader, färger, socklar	10
Fönster	11
Tak	12
Entréer, altaner	12
Utsmyckning, detaljer	13
Skyltar, reklam mm	13
Markens skötsel	14
Några förebilder från området	14
Sammanfattning	18
Upplysning, rådgivning	18

Bilderna i programmet är tagna av Ulf Alexandersson, samt hämtade från länsmuseets skrift "Traditionellt bygge i västra Härjedalen".

Vy över Duvberg
Vy över Funäsdalen

BAKGRUND

Inledning

Härjedalen är ett av de stora vinterturistområdena i Sverige, men också ett attraktivt område sommartid. De olika destinationerna i landet konkurrerar i hög grad med varandra. Helhetsintrycket blir alltmer avgörande för valet av resmål. Den fysiska miljön, olika attraktioner, boendet, servicen och personalens engagemang samverkar och avgör hur besökaren upplever sin resa eller sitt besök. Att profilera sig har därför blivit ett allt viktigare led i marknadsföringen.

I fjällbyarna påverkar bymiljöns karaktär och vården av det omgivande landskapet besökarens upplevelser. En felaktig vägdragning eller ett till miljön dåligt anpassat nybyggt hus ger ett negativt intryck. I turistområden där naturupplevelser och besök i kulturmiljöer är viktiga basaktiviteter, behöver man visa hur denna kvalitet skall kunna bibehållas. Omsorgen om den fysiska miljön (byggnader, vägar, allmänna platser, landskapet mm) samt utveckling och skydd av natur- och kulturresurser är därför centrala frågor i kommunens översiktliga mark- och vattenplanering.

Översiktsplanen

Enligt kommunens översiktsplan, som antogs 2004, har upplevelsenäringen i Härjedalens kommun en inriktning och profil där natur- och kulturvärdena samt miljöaspekten har stor betydelse. Därför är det angeläget att allmänt säkerställa dessa värden i den fysiska planeringen samt öka dess attraktionskraft. Hit hör bymiljöerna med många inslag av äldre

trähusbebyggelse, det småskaliga jordbruket med sina fåbodemiljöer, rennäringen och den samiska kulturen. Även fornminnena utgör förutsättningar för utveckling inom upplevelsenäringen på samma sätt som trähusbebyggelse, fåbodemiljöer mm. Gamla vägar, hållmålningar och boplatser mm bildar forntidslandskapet Härjedalen, som kan vara en tillgång när det gäller att locka turister. Men även miljön i nya bebyggelseområden har stor betydelse för hur besökaren upplever Härjedalen som besöksmål.

I Härjedalen finns en genuin gammal byggnadsstil som bör tas tillvara, för att tillsammans med en god landskapsvård profilera området. Redan i översiktsplanen från 1991 uttalade kommunen därför att ett särskilt "designprogram" skulle utarbetas för västra Härjedalen, där dessa frågor bedömdes vara särskilt viktiga. Programmet skulle innehålla råd och riktlinjer för husutformning, placering mm och vara

vägledande för framtida om/till- och nybyggnader i både Funäsdalen och de övriga delarna av västra Härjedalen. Detta program har nu varit verksamt i drygt 10 år och kommunen har mycket goda erfarenheter av tillämpningen. De riktlinjer som då lades fast är fortfarande aktuella och levande. Arbetet är långsiktigt, det tar tid att omvandla bymiljöer. De samlade insatserna med designprogrammet i västra Härjedalen samt efterföljande goda exempel, visar på betydelsen av arkitekturen som ett av konkurrensmedlen inom upplevelsenäringen där helheten skapar en attraktiv destination. Parallellt med frågor som rör bymiljöer och husutformning har man i Funäsdalsfjällen också arbetat med skyltning, markslitage, skoteråkning mm inom ramen för flera Fjällagendaprojekt. Alla insatser har stärkt området. Turismnäringen växer och man har Sveriges mest nöjda besökare enligt nyligen genomförda undersökningar.

För att tillvarata turismens utvecklingsförutsättningar och landskapets särskilda profil, har kommunfullmäktige i översiktsplanen från 2004 beslutat att utformningsfrågorna särskilt skall beaktas vid all bygglovprövning och detaljplanering inom områden av betydelse för turismen och där befintlig bebyggelse med angränsande miljöer motiverar ett särskilt hänsynstagande. Härjedalens traditionella byggnadsstil skall vara vägledande och tjäna som inspiration.

Man beslöt också att designprogrammet för västra Härjedalen kan användas som råd och riktlinjer då den traditionella bebyggelsens karaktärsdrag är relativt lika inom hela kommunen. För att erhålla ett designprogram som kan gälla för hela kommunen samt uppdatera innehållet med nya bilder, har Miljö- och byggnämnden givit stadsarkitekt Ulf Alexandersson i uppdrag att se över programmet.

Syfte och mål

Designprogrammet syftar till att ge konkreta råd och riktlinjer om hur Härjedalens genuina byggnadsstil kan tas till vara för att skapa attraktiva bebyggelsemiljöer och ge de olika besöksområdena en egen särart och profil, som gör att gästen trivs i kommunen och känner att bebyggelsemiljöerna samverkar med landskapet i övrigt. Målet bör vara att åstadkomma en miljö som hämtar sina karaktärsdrag ifrån Härjedalens egen byggnadstradition och tar tillvara den genuina, karga, enkla och nästan naturgivna byggnadsstil som fjäll- och skogsbonden skapat genom århundraden. Denna byggnadsstil harmonierar väl med landskapet och fjället och har därmed förutsättningar att skapa en egen sammanhållen profil för området som både besökaren och ortsbon uppskattar. Målet är långsiktigt, vilket innebär att tidsanknutna arkitekturtrender inte bör tillåtas få en alltför dominerande påverkan.

Nya hus kan i större eller mindre omfattning vara kopior av den äldre bebyggelsen, men de kan också vara präglade av nutiden. Det viktiga är att bibehålla de grundläggande karaktärsdragen och forma nya hus så att man tydlig känner igen släktskapet med den äldre bebyggelsen. Det är också bra om husen är "egna individer" så att inte alla ser likadana ut.

Designprogrammet skall inte ses som en regelsamling som man slaviskt måste följa. Syftet är att ange en "röd tråd", som på sikt skapar en sammanhållen miljö, till nytta för hela Härjedalen och en investering för framtiden. Det är dock viktigt att få en god uppslutning kring de grundläggande idéerna i programmet, annars kan lätt några avvikande byggnader förstöra det eftersträfvade helhetsintrycket.

Några byar i Härjedalen har till viss del lyckats bibehålla en för bygden typisk karaktär, både vad avser landskapsvård och bebyggelse, medan andra byar och områden har en mer splittrad bebyggelse, präglad

av de stilideal som gällde då respektive hus byggdes. Detta har resulterat i att många byar och områden har en mycket varierad bebyggelse som saknar en sammanhållen profil och identitet. Att ändra på detta kommer att ta lång tid, men målet bör vara att varje ombyggnad, tillbyggnad eller nybyggnad härnäst skall följa designprogrammet. Därmed kan en successiv förändring uppnås, men det bör betonas den är helt beroende av ekonomiska och marknadsmässiga förutsättningar. Utökade byggerätter kan vara ett sätt att till skapa de "morötter" som behövs för att samtidigt få till stånd en bättre anpassad bebyggelseutformning.

Bebyggelsen i vissa byar ingår i områden som är kulturhistoriskt värdefulla miljöer av riksintresse. Det innebär att miljöerna inte får påtagligt påverkas och där är kraven på anpassning stora. I andra byar och områden handlar det i stället om att med om- och nybyggnader successivt förändra bebyggelsen och skapa en sammanhållen och intressant bymiljö, både vad avser helhet och detaljer. Med den inriktning designprogrammets råd och riktlinjer har, är de tillämpliga inom bägge typerna av områden.

Bebyggelsemiljöernas betydelse

Helhetsupplevelsen blir allt viktigare för den som besöker kommunens olika turistorter. Hur besökaren upplever bymiljön, olika aktiviteter, arrangemang, service och bemötande, samverkar och avgör om vistelsen varit en positiv upplevelse och som gör att man vill återkomma. Inom de större turistområdena i Sverige har ansvariga sedan flera år uppmärksammat detta och inriktat sig på att höja kvalitén inom alla delområden. Hur turistorterna, inklusive byarna, miljömässigt ser ut avseende byggnader samt landskapet i och kring byarna, kommer att ha stor betydelse i framtiden och påverka tillströmningen av turister och därmed möjligheterna att skapa sysselsättning i bygden. Flera svenska orter strävar efter

att profilera sig och utveckla sina egna karaktärsdrag samt hitta en "egen stil". Det handlar inte enbart om karaktären och byggnadsstilen i stort, utan om både byggnadsutformning, materialhantering, färgsättning, detaljer och utsmyckningar, skyltar och reklam samt markytornas skötsel (grönytor, planteringar, asfaltytor och omgivande landskap). En karakteristisk och trevlig bymiljö, som till vissa delar är ganska tät, inbjuder till folkliv och rörelse som tillsammans med olika typer av verksamheter bidrar till att besökaren trivs i området och gärna återkommer.

Även den enskilda bebyggelsens utformning har stor betydelse. Hus med karaktärsdrag och fina inre miljöer bidrar till ortens attraktivitet.

Ski lodge i Lindvallen med attraktiv yttre och inre miljö

Motsvarande erfarenheter återfinns också internationellt. I både alpländerna och vintersportområden i USA arbetar man sedan länge mycket medvetet och långsiktigt med orternas utseende och bymiljöerna i sin helhet. Här finns numera också en mycket tydlig inriktning mot kvalitetsfrågor i stället för kvantitet. Det är investeringar i kvalitén som skall trygga konkurrenskraften och den framtida attraktionsnivån.

Förmågan att ta tillvara det genuina och traditionella och forma ett eget karaktärsdrag i bebyggelsen som harmonierar med området i sin helhet, har alltså en stor framtida betydelse både nationellt och internationellt. För att bibehålla sin ställning som en av de stora turistområdena i landet, är vården av bymiljöerna och bebyggelsens utseende i turistområdena i Härjedalen, därför en strategisk framtidsinvestering.

Exempel på hur alpländerna tar tillvara sin byggnadstradition vid nybyggnad i bymiljö. Gavarna mot dalen på det nybyggda vita huset är volymmässigt nedbrutna för att inte dominera den befintliga bebyggelsen i byn

Exempel på hur USA:s vintersportorter tar tillvara sin byggnadstradition från Klippiga bergen. Bruna hus, inslag av murad sten, träpanel

Nutidens krav på funktion, teknik, brandsäkerhet mm.

Dagens byggregler ställer helt andra krav än tidigare på husets funktion, ventilationstekniska lösningar, VA-ledningar, brandsäkerhet mm. Framför allt brandsäkerhetskraven medför svårigheter att åstadkomma en bra anpassning (träfasad) för hus som är tre våningar eller högre. Sådana hus måste uppföras med sten- eller putsad fasad och innehålla sparsamt med inslag av trä. Därför bör man sträva efter att inte bygga högre hus än två, möjligen tre våningar. Då

kan träfasader användas, vilket är områdets självskrivna fasadmaterial traditionellt sett. Ibland innebär dock krav på markutnyttjande, ekonomi mm att ny bebyggelse måste utföras högre än tre våningar. Då är det viktigt att ändå försöka bibehålla rätt karaktär genom materialval, färgsättning, samt rätt utformning på de trädetaljer som ändå kan tillåtas. Försök så långt möjligt kombinera trä med material som uppfyller brandsäkerhetskraven på ett sådant sätt att fasaderna ändå upplevs som träfasader.

På bilden här intill är ytan mellan fönstren av obrännbart skiv-material, beklätt med ribblätt i trä och allt målat i samma nyans som fasaden i övrigt. Därigenom uppnås erforderlig säkerhet mot brandspridning mellan våningarna. (Det gäller trevåningsbebyggelse.)

De traditionella husens utformning och karaktär

I skriften "Traditionellt bygge i västra Härjedalen", Läns museet 1990, redovisas hur det traditionella bygget såg ut i västra Härjedalen, de lokala förutsättningarna, hur byggnaderna placerades och utformades, detaljer, färger osv. För kommunen i sin helhet finns flera byggnadsinventeringar gjorda under årens lopp, bl a "Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Härjedalen, läns museet 1977" och "Byggnadsinventering av fäbodrar i Härjedalens kommun, läns museet 2000". Dessa skrifter utgör basen för de råd och riktlinjer som redovisas i designprogrammet. Ett nytt kulturmiljöprogram för kommunen är under utarbetande.

På nästa sida visas bilder på några typiska äldre hus.

Härbre

Tvåvånings parstuga

Lada

Fjös/stall

RÅD OCH RIKTLINJER

Lokalisering, gruppering

De övergripande lokaliseringsfrågorna styrs som regel av översiktsplanen och de mer detaljerade fördjupade översiktsplanerna. I områden med detaljplan styr planen placeringarna. Ny bebyggelse som placeras öppet i landskapet bör hållas ihop i grupper med "luft" däremellan. Husen inom grupperna bör variera i storlek och höjd och bör inte orienteras likarat utan taknockarna bör vinklas emot varandra (ungefär 90 grader) så att bebyggelsegruppen får liv och inte upplevs alltför stereotyp. Därigenom erhålls ett bebyggelsemönster som påminner om den gamla

gårdsstrukturen där varje gård kunde innehålla 10-20 olika hus för olika ändamål, alla individuellt utformade men ändå enhetliga genom materialval och formspråk.

Garage, förråd mm bör helst placeras friliggande. Det ger omväxling i husgruppering och volymer, samt möjligheter till variationer i taknocksriktningen. Nya, mindre hus kan gärna inspireras av de äldre små ladorna eller dylikt.

Liten hölada

Undvik allt för stora schakter och utfyllnader. Om de ändå måste göras, utforma dem med mjuka linjer och flacka slänter anpassade till landskapet i övrigt.

Undvik stereotypa upprepningar i husplacering och utformning, även avseende detaljer som trappor, entréer mm

Grundregeln är att placera husen mednocken längs med höjdkurvorna. Även andra placeringsprinciper kan dock vara fullt möjliga beroende på terrängen i det enskilda fallet. Inslag av byggnader mednocken mot dalen kan också bidra till att skapa variation.

Stil och karaktär

Målet för Härjedalens turistområden är, som tidigare nämnts, att åstadkomma en miljö som tar tillvara den byggnadsstil som fjäll- och skogsbonden skapat genom århundraden. Grundläggande för om ett hus passar i en speciell miljö eller inte, är främst byggnadens hel-

hetsintryck, där stil och karaktärsdrag är avgörande. Den traditionella bebyggelsen karaktäriseras av att vara enkel och karg, närmast naturgiven och är enligt länsmuséets inventering för västra Härjedalen "rund, knubbig och trubbig". Denna beskrivning torde gälla även för resten av kommunen, även om de traditionella husen i östra delen av kommunen i vissa fall är större. Husen är relativt slutna och samhörigheten med omgivande fjäll- och skogslandskap är tydlig. Den traditionella byggnadsstilen för boningshusen är enkelstugan och parstugan, i både en och två våningar. Dessutom utgör de timrade ekonomibyggnaderna också förebilder. De flesta husen är sparsamt utsmyckade, har raka enkla detaljer utan större inslag av lövsågade och svarvade detaljer mm.

För att uppnå den eftersträvade miljön bör både nya hus, ombyggnader och tillbyggnader hämta sina karaktärsdrag ifrån områdets äldre trähusbebyggelse och inte från alperna eller andra ställen. Den traditionella byggnadsstilen med sin enkelhet och karghet, kan kombineras med livfullare och festligare inslag, bara helhetsintrycket bibehålles. Det är viktigt att bebyggelsen främst i bykärnor och centrumområden också upplevs som inbjudande och stimulerar till besök, rörelse och folkliv.

På föregående uppslag finns exempel på den ursprungliga traditionella fjällbondebbyggelsen, som i första hand bör vara vägledande för den framtida bebyggelsens stil och karaktär. Denna bebyggelsetyp bör ligga till grund för "huvudtonen" i hela kommunens turistområden.

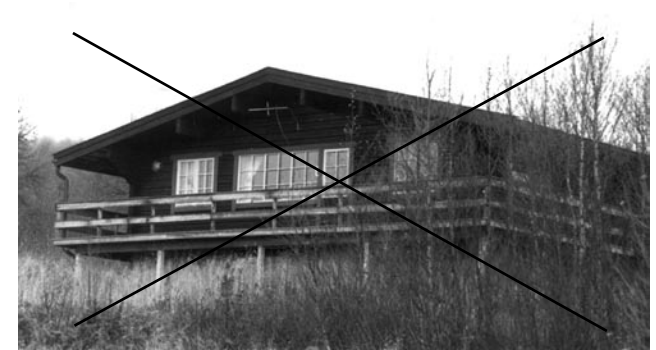
På nästa sida redovisas några andra äldre, större hus från området, som också kan användas som förebild i enstaka fall. Dessutom visas exempel på nya hus (byggda eller projekterade) som har de eftersträvade karaktärsdragen samt som jämförelse, även hus med fel form och utseende.

Sekelskifteshus med liggande panel och glasveranda

Nytt fritidshus med bra proportioner och modern barfred

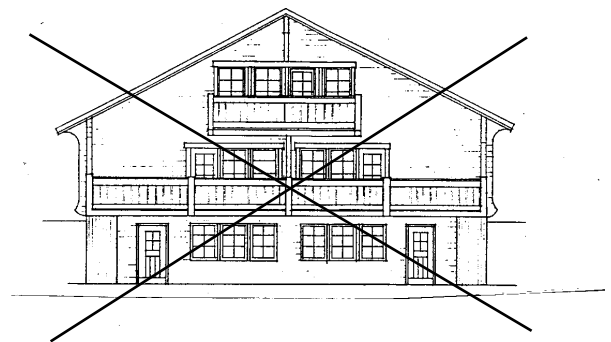
Fel stil och karaktärsdrag. För flackt tak, alltför stora takut-språng, långa fönsterband, mer alpstil än Härjedalsstil

Nytt hus med bra form, färg och detaljer

Nytt fritidshus med torvtak. Smal gavel som medger utskjutande tak utan att det blir "alpstil"

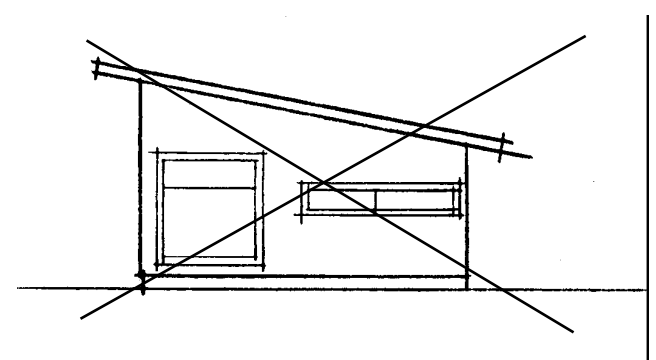
Fel stil och karaktärsdrag. Bred alpgavel, svängda knutar, långa sammanhängande fönsterband

Stugby med mycket fina hus som utseendemässigt och till sin karaktär överensstämmer med "fjäll- och skogsbondens hus"

Nytt större hus med bra karaktärsdrag

Fel stil och karaktärsdrag. Enkelsidigt pulpettak, liggande proportioner på fönster

Volym, proportioner, hushöjder

För att ansluta till de olika områdenas byggnadstradition bör bebyggelsen vara småskalig och ha en varierande utformning, utgående från samma grundtema. Husen bör ha enkla former och inte förses med stora, utseendemässigt tunga burspråk, entrépartier och tillbyggnader eller ges komplicerade former. Addera istället enkla husvolymen till varandra, om större yta behövs. Byggnader som kräver stora volymer t ex hotell, affärer och allmänna byggnader, bör brytas ned i flera byggnadsdelar för att passa in i den småskaliga miljön.

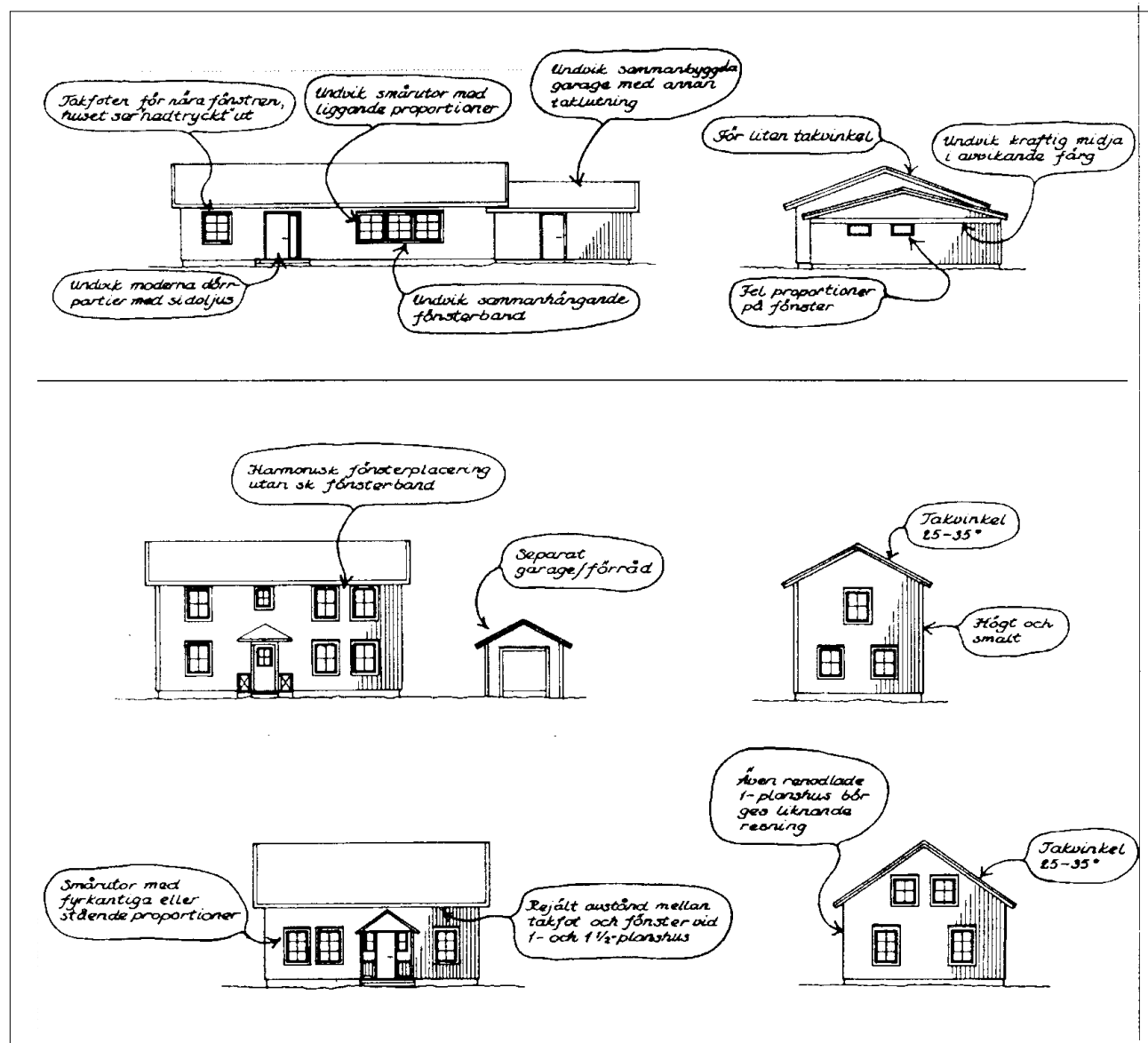
Hus med breda gavlar bör undvikas, eftersträva smala gavlar som ger intryck av att huset har en resning istället för att "breda ut sig på marken". För att få rätt proportion bör husen ha en långsmal form mednock i samma riktning som långsidan. Breda hus mednock på tvären ger hus i alpstil, som inte passar i Härjedalen. Mindre hus kan ha en fyrkantig form (jämför med gamla lador och logar). Gavelsidan på ett bostads- eller fritidshus bör inte vara bredare än ca 8 m.

Tvåvåningshus med fina proportioner, smala gavlar, symmetrisk fönstersättning, härjedalska barfredar/brokvistar, rött tegeltak och huset i falurött med vita snickerier.

Den traditionella bebyggelsen i Härjedalen underordnar sig landskapet. Nya hus bör därför som regel inte vara högre än två våningar. I fritidshusområden belägna i exponerade lägen, bör husen begränsas till en våning. Därutöver kan vind (med kupor i taket) inredas, samt där terrängen så medger, även slutningsvåning byggas.

Vindsvåningen kan med fördel ges en något förhöjd takfot (om detaljplanen medger detta), då erhåller huset finare proportioner.

Fasader, färger, socklar

De traditionella husen i Härjedalen är relativt slutna byggnader, som gav värme och skydd mot vindar. Dörrar och fönster är som regel harmoniskt och relativt symmetriskt placerade och upplevs som "hål i väggen". Undvik därför stora glasytor eller sammanhängande fönsterband. Om större ljusinsläpp behövs, utforma dessa gärna som glasveranda under en takkupa.

Nybyggt hus med sluten, harmoniskt utformad fasad

Exempel på fint utformat ljusinsläpp som påminner om glasveranda under frambyggd takkupa

Det traditionella fasadmaterialet är trä, timmer eller stående grov lockpanel. Timmerfasader bör vara enkla och raka i sin utformning och inte förses med svängda knutar, utsirade taktassar, svängda altansidor eller dylikt. Stående träpanel är att föredra framför liggande. Välj gärna grova dimensioner och om ett särskilt rustikt intryck eftersträvas, kan även kanterna lämnas ohyvlade. Enstaka byggnader med liggande panel, som hämtar sina karaktärsdrag från sekelskiftesbebyggelsen, kan bidra till en spännande variation i byggnadsmiljön.

Grov panel, fint men enkelt fönsteröverstycke. modernt runt fönster stör inte helheten utan visar bara att huset är nytt

Ny skiffergrund som efterliknar de kallmurade grunderna

På vissa enstaka större byggnader, som blir högre än två våningar, kan annat fasadmateriäl än trä vara nödvändigt på grund av brandskyddskravet. Eftersträva en grov yta (puts el dyl) som harmonierar med träfasaderna i övrigt och kombinera stenfasaden med så stor andel trä som brandskyddet medger.

Husens färg är lika viktigt som det övriga, för att uppnå den eftersträvalde helhetskaraktären på bebyggelsemiljön. Fjäll- och skogsbondens hus var ofta omålade och blev därför grå i olika nyanser samt bruna av solen. Faluröda hus förekom också ofta. Använd därför i första hand olika gråa färger (t ex järnvitriol, slamfärg eller linolja/kinesisk olja med pigment) eller falurött (äkt Falu rödfärg) på hus som påminner om enkelstugan, parstugor eller de mindre husen. I andra hand kan dämpade skjutfärger användas. Välj ej moderna färnyanser som t ex rosa, herrgårdsgul, skarpa blå eller gröna lasyrer o s v. Skarpare färger kan dock användas som accenter på enstaka detaljer såsom fönsterbågar, spröjsar, dörrar, räcken eller dylikt. Använd gärna traditionella färnyanser som accentfärger, t ex engelskt rött, guldockra eller milda gröna och blå färger, i första hand oljefärger som ger fina nyanser och dessutom är hållbara. De enstaka större hus som utförs med liggande panel och utformas i sekelskiftesbebyggelsens karaktär, bör färgsättas därefter, alltså med ljusa linoljefärger.

Då höga socklar erfordras p g a terrängens lutning, bör dessa antingen förses med träpanel, lika som huset eller utföras så att det påminner om de karakteristiska kallmurade skifferstensgrunderna. Det kan vara tidsödande och dyrbart att förse en hel grund med ett sådant utseende, då kan enstaka dekorinslag såsom skifferpelare runt dörrpartier m m ändå ge en viss "stenkaraktär".

Nedan följer några användbara recept på gråa nyanser samt färgprover på slamolfjärfärger framtagna av målarmästare Per Halvarsson, Lit. Han är en av landets mest erfarna målarmästare vad gäller traditionellt måleri.

Järnvitriol (grå fasad som påminner om naturligt grånat trä)

½ kg järnvitriol och 1 påse Herdins silverbets löses i 7-10 liter vatten. Tillsatt lite såpa eller diskmedel för bättre inträngning. Undvik inblandning av kopparvitriol, det ger en grönaktig ton.

Kinesisk träolja (olja med stor inträngningsförmåga)

Bygger på att man blandar färgen eller lasyren med torrpigment. Slutstrykning utförs med 1 ggr färglös Kinesisk träolja

Olika prover på kinesisk träolja

Fjällmuseet i Funäsdalen är målat med kinesisk träolja med grå umbra och zinkvitt specialblandat av Per Halvarsson.

Slamfärg (ger en matt och vacker yta)

Vanligast är Falu Rödfärg, men numera finns flera andra väl avstämda kulörer att köpa färdigblandade. Både med och utan linolja.

Olika prover på slamfärg

Linolfjärfärger

Färg tillverkad av äkta linolja och äkta pigment. Kan blandas själv, men det finns också färdiga nyanser att köpa i färghandeln. Välj linolfjärfärger med hög kvalitet, annars kan det uppstå mörkare prickar på gråa fasader.

Numera har flera färgfabrikat matta linolfjärfärger som ger en hållbar målning samtidigt som man undviker den lite blanka ytan som linolfjärfärger kan ge till att börja med.

Ytterligare information om ovanstående färger samt arbetsbeskrivningar mm återfinns på Kulturfärgs hemsida www.kulturfarg.se. Gysinge Centrum för Byggnadsvård besitter också stor kunskap om traditionellt måleri. Där finns också färdigblandade färger att köpa (www.gysinge.nu)

Fönster

Fönster bör ha stående proportioner, tunna bågar och enkel omfattning samt placeras i fasadlivet och ej indragna, vilka skapar främmande nischer. Fönstren bör som regel försees med spröjs och varje skift kan ha tre, sex eller åtta rutor. Gör ej fönstren för breda, då får smårutorna liggande proportioner och huset erhåller fel karaktärsdrag. Liggande fönster utan uppdelning med spröjs eller poster bör undvikas, det ger också fel karaktärsdrag på husen.

Fel proportion, fönstret är för brett i förhållande till höjden

Långa sammanhängande fönsterband bör undvikas. Enstaka större glaspartier kan vara acceptabelt, men då är det viktigt att de utformas så att husets grundkaraktär ändå överensstämmer med designprogrammet. Större glaspartier bör delas upp med poster eller spröjs så att man erhåller stående proportioner på partierna.

Undvik utsirade fönsterfoder, vindskivor, balkongräcken mm

Fönsteromfattningen bör bestå av enkla, ej särskilt breda foder. Överstycket kan gärna betonas genom profillist, droppbräda eller dylikt. Vitmålade fönster ger alltid rätt karaktär oberoende av färgsättningen i övrigt, men fönstersnickerierna och/eller omfattningen kan målas i skarpare färger då fasaden i övrigt har en grå eller gråbrun ton.

Fina fönsterproportioner och vackert profilerat överstycke

Tak

Tak bör utformas som sadeltak eller med sadeltaksliknande utformning och ges en lutning på 25 - 35 grader. Flackare tak ger intrycket av att husen är alltför nedtryckta. Enkelsidiga pulpettak bör undvikas helt. Taken bör ges små takutskott (ca 30-50 cm) vid gavlar och takfot samt förses med enkla vindskivor. Detta bidrar till att ge husen det rätta lite "knubbiga och trubbiga" utseendet.

Hus med "knubbigt" utseende

Långa utsprång och kraftiga vindskivor gör att husen får fel helhetsintryck i förhållande till den eftersträlvade bebyggelsekaraktären i området.

För stora takutskott och för tung utformning, undvik även svänga knutar och dyl

Undvik stora kraftiga tak-tassar, gör "lätta" takfötter med små takutskott

Som takmaterial bör i första hand tegel, betongtaktegel eller falsad plåt väljas. Plåt som imiterar taktegel eller pannplåt är att föredra framför den trapetskorruerade plåten. Även shingeltak med rak kant passar bra. De liknar gamla skiffertak. Taken bör vara röda eller mörkt grå, de är vackra både mot sommargrönka och vintersnö. Undvik helt svarta tak, de ger ett dystert intryck. Blanka tak bör också undvikas. Torvtak eller spåntak passar alltid bra. Brandskyddet måste dock beaktas vid spåntak.

Shingeltak

Tegeltak

Entrée, altaner

Brokvisten eller barfreden är ett viktigt karaktärsdrag i den äldre härjedalska bebyggelsen. Använd därför gärna den som förebild och inspirationskälla till nya brokvistar. Smycka gärna brokvistens röst med en annan typisk traditionell detalj från västra Härjedalen, nämligen kartuscher (snidad trämedaljong ofta konstfullt målad). På hus utan brokvist kan gärna överstycket över dörren ges en mer profilerad och utsmyckad form.

Äldre, vackert utformad barfred

Balkonger, verandor och altaner förekom inte i det traditionella byggandet. Balkonger och altaner hör dock ofta till åtminstone nya bostads- och fritidshus,

men bör inte göras så stora att de dominerar. Större altaner kan med fördel placeras under gavelns takutsprång på envåningshus med smal gavel, eller på långsidan under frambyggt sadeltak (utföres som en brokvist/barfred). Uteplatser bör i första hand ordnas som öppna altaner utan tak direkt på mark.

Altan placerad under gavelns takutsprång är acceptabelt på hus med smal gavel.

Altan som till sin utformning påminner om en brokvist/barfred

Utsmyckningar, detaljer

Fjäll- och skogsbondens hus hade sparsamt med utsmyckningar samt kännetecknades av enkla, raka former. Därför bör man vara återhållsam med utsirade detaljer såsom svarvade stolpar, lövsågade snickerier, utsirade foder och vindskivor, fönsterluckor o s v. Ta däremot till vara möjligheterna att använda exempelvis torv eller spån på entrétak, brokvistar, mindre

Undvik svarvade och utsirade detaljer

tillbyggnader mm, samt inslag av svarta smidesräcken och andra detaljer.

Huvudkaraktären av en enkel och karg byggnadsstil kan ibland behöva lättas upp och ges en "festligare" inramning, främst för kommersiella lokaler.

Här finns ofta behov av större skyltfönster, fler detaljer som berikar miljön, variation och mångfald mm som bidrar till att bebyggelsemiljön blir trivsamt och lockande att vistas i. Det övergripande karaktärsdragen bör dock hela tiden vara vägledande för detaljutformning och typen av utsmyckningar.

Nytt smidesräcke inspirerat från Ljusnedalsepoken

På hus inspirerade av sekelskiftets byggnadstradition kan dock lövsågade detaljer passa, liksom glasverandor.

Skyltar, reklam mm

Stora reklamskyltar eller felaktigt utformade skyltar kan lätt förstöra den eftersträfvade bymiljön. Allmänt bör därför viss återhållsamhet iakttas vad beträffar skyltar, reklam mm så att inte bymiljöerna "slås ihjäl".

Under järnframställningsepoken vid bl a Ljusnedals Bruk tillverkades även vissa smidesdetaljer. Detta kan tillvaratas genom att mera konsekvent använda skyltar som hänger på smidesbeslag, formmässigt inspirerade av exempelvis räckesdetaljerna från Ljusnedals Bruk, se bilden härintill. Därigenom erhålls en någorlunda enhetlig skyltprincip, som ger både en trevlig närmiljö och historisk anknytning till området. Hängskyltarna bör inte vara för stora, men utformas i övrigt individuellt och med respektive företagslogo osv.

Skyltar som behöver synas på avstånd och därmed monteras på vägg eller på tak bör så långt möjligt begränsas till storlek och noga övervägas beträffande placering.

Vad det gäller allmän skyltning som informationstavlor för området eller respektive by, besöksmål, sevärdheter, promenadstigar, leder, cykelvägar/stigar o s v kan Nordic Ski-spårens skyltnings- och utformningsprincip användas som förebild. Färg och typsnitt bör dock varieras så att varje typ av verksamhet eller aktivitet lätt känns igen.

Informationstavla för Nordic Ski spåren

Markens skötsel

Åkrarna och ängarna som omger husen, grönyrtorna inom de tätbebyggda delarna, planteringar, asfaltytor mm bidrar i hög grad tillsammans med husens utseende hur miljön som helhet upplevs och vilken attraktivitet den har. Det är därför viktigt att åkrarna och ängarna i och kring bebyggelsen vårdas och att vägslänter och små grönytor inne i byar och samhällen sköts om. Man behöver inte eftersträva samma "parkliknande" utseende som turistbyarna i alperna, men oslagna ängar, misskötta grönytor och planteringar mm kan påverka sommarturismen negativt samt skapa otrygghet för de som bor i området.

Välvdad landskap i Duvberg

Praktikertjänst

Några förebilder från kommunen

Det kan vara svårt att i ord och bild förklara och tillräckligt tydligt uttrycka de karaktärsdrag som bebyggelsen bör ha. Befintliga byggnader och anläggningar som har den eftersträfvade stilen och karaktärsdragen kan då användas som inspirationskälla och förebild. Här redovisas därför några exempel från olika delar av Härjedalen som uppfyller dessa krav. Dels i form av byggda hus, men också i form av ritningar på pågående husbyggen. Flera av dessa exempel har också använts tidigare i texten för att illustrera de eftersträfvade karaktärsdragen. Då designprogrammet varit verksamt under en längre tid i västra Härjedalen, återfinns ett flertal exempel just från detta område.

Praktikertjänsts stugby i Ramundberget

Den kanske finaste förebilden i hela området. Är småskaligt och mycket fint anpassat till naturen. Volymerna, proportionerna och karaktärsdrag är sprungna ur områdets byggnadstradition utan att vara kopior (pastischer). Torvtaken, den grova grålaserade panelen och husvolymerna harmonierar väl med landskapet och omgivningen, men får ändå genom snickeriernas skarpa färgsättning, (rött, gult, grönt, blått) en lite fräck framtoning som på ett bra sätt kombinerar gammalt och nytt.

Fjällmuseet i Funäsdalen

Under senare delen av 90-talet byggdes Fjällmuseet i Funäsdalen med en utformning enligt designprogrammet och med en skicklig arkitekt som projektör. Det har blivit ett mycket viktigt besöksmål i området, lovordat för sitt innehåll och utseende med pris för både husutformning, inredning och utställningar.

Fjällmuseet

ICA Funäsdalen

Tillbyggnad utförd enligt designprogrammet.

Top Sport Funäsdalen

För att visa hur en från den lokala byggnadstraditionen mycket avvikande byggnad kan anpassas till traditionen har ett särskilt pilotprojekt genomförts med stöd av projektmedel från länsstyrelsen. Om- och tillbyggnaden gäller affärsbyggnaden Top Sport i Funäsdalen och har utgått ifrån de råd och riktlinjer som återfinns i detta designprogram. Projektet är tänkt att vara en förebild och inspirera andra till motsvarande anpassningsåtgärder. Utformningsprinciperna kan tillämpas på både andra ombyggnader och nybyggnader. För att ekonomiskt motivera ombyggnaden och

den nya fasadbeklädnaden, har fastighetens exploateringsgrad väsentligt höjts. Detta ligger helt i linje med den idéskiss som upprättats för Funäsdalen. Byn behöver en tätare miljö, som inbjuder till folkliv och besök.

Tännadalens Fjällgård

Stor hotellanläggning som medvetet satsat på en röd och vit målad traditionellt utformad timmerbebyggelse, även i de nyare husen. Byggnadsdelar med torvtak, skyltar, detaljutformningar mm bidrar till att anläggningen som helhet erhållit en karaktär som väl harmonierar med landskapet och den eftersträvade miljöprofilen.

Gyllne Bocken, Ljusnedal

Mindre anläggning med utbyggnader av olika tidsåldrar, väl sammanhållen i form och färgsättning samt med fina interiörer.

Baggården, Messlingen

Småskalig anläggning med blandning av gamla och nya timmerbyggnader. Många fina detaljer bl a genomtänkt skyltprogram.

Sörgårdarna, Vemdalskalet

Nya tvåvåningshus med uthyrningslägenheter i traditionell härjedalsstil. Även exempel på fin markbehandling.

Ramundbergets Fjällgård

Tillbyggnad av hotell med modernare, men ändå anpassat formspråk och färgsättning.

Större tvåvåningshus med lägenheter, målad med järnvitriol och accentfärger på fönster och snickerier

Funäsdalsporten

Större område med lägenheter i traditionellt utformade tvåvåningshus. Fin färgsättning med faluröd panel, guldockra på fönster varmgråa foder. Glespanel i trapphus bidrar med visst modernt inslag.

Enskilda fritidshus

Under senare år har ett flertal nya fritidshus byggts enligt designprogrammets riktlinjer. Här följer några exempel som i huvudsak följer designprogrammet.

Hus med förhöjd takfot, ger bättre proportioner och mer utrymme på vinden

Uppdelade volymer skapar småskalighet

Modernt hus med formspråk som påminner om lador. Pann-plåt som mattas efter några år.

Sluttningshus med panel som följer marknivån

Valmat tak har tradition i Vemdalsområdet

Norsk hyttemodell med uppbrutna volymer och torvtak passar bra i Härjedalen

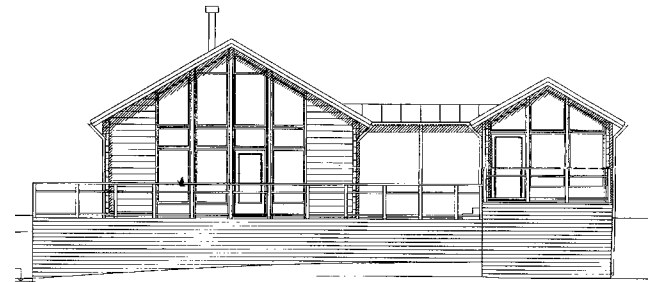
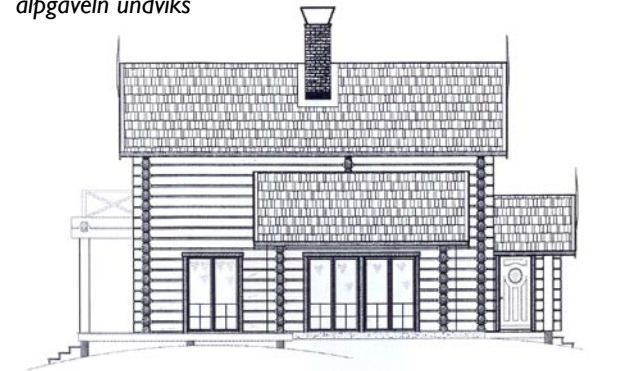
Utformning som skapar stora ljusinsläpp utan att husen får breda gavlar i alpstil

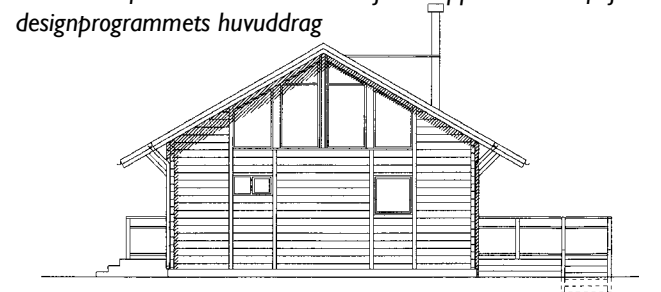
Tillbyggnad med länk på äldre tvåvåningsbyggnad

Volymmuppdelning och takutformning som innebär att den breda alpgaveln undviks

Modernt utformat hus med stora ljusinsläpp som ändå följer designprogrammets huvuddrag

Sammanfattning

De tio viktigaste råden för att uppnå en god byggnadsmiljö, som bygger på Härjedalens byggnadstradition redovisas nedan. Se råden som en inspirationskälla och en investering i framtiden!

1. Låta fjäll- och skogsbondens lite enkla, karga byggnadsstil vara vägledande för utformningen. Hämta inspirationen från den äldre trä- och timmerhusbebyggelsen i området och ej från alphusstilen med breda gavlar ochnock på tvären samt stora altaner.
2. Undvik upprepningar och exakt likadant utformade hus vid gruppbebyggelse. Växla taknockens riktning och variera hushöjderna och husutformningen, men behåll den sammanhållna karaktären. Tänk på hur en gammal sammanhållen gårdsgruppering såg ut!
3. Låt husen få enkla former, smala gavlar och som regel inte högre än två våningar och i exponerade, känsliga områden en våning. Inredd vind och slutningsvåning är ofta möjligt därutöver. Stora byggnadskroppar bör brytas ned till mindre volymer med varierad hushöjd. Enstaka högre hus kan få förekomma. Husen bör ha en långsmal form mednock i samma riktning som långsidan. Grundregeln är att placera husen med långsidan mot dalen, men andra placeringar kan bidra till variation. Mindre hus kan ha en mer fyrkantig form.
4. Fasadbeklädnaden bör vara grov, stående träpanel eller timmer. Timmerhusen bör ha raka knutar utan svängda avslutningar mm. Enstaka större hus kan utföras med liggande panel i kombination med listverk.
5. Taken bör ges en lutning på 25 - 35 grader och utföras

med begränsade takutsprång, enkla vindskivor samt vara röda eller mörkgrå. Helt svarta tak bör undvikas. Välj i första hand tegel, betongtaktegel eller falsad plåt. Plåt i tegelimitation är bättre än trapetskorruget plåt. Gråsvarta papptak blir ofta bra, gärna med rakt skuret shingelutseende. De liknar gamla skiffertak. Torv- eller spåntak är alltid bra. Brandskyddet måste beaktas vid spåntak.

6. Husen bör ha en harmonisk fönster- och dörrplacering och gärna spröjsade fönster. Fönster och smårutor bör ges en stående proportion. Liggande fönster utan uppdelning med spröjs eller poster bör undvikas. Husen bör upplevas som relativt slutna, varför stora glasytor och långa sammanhängande fönsterband bör undvikas. Större ljusinsläpp kan t ex utformas som glasveranda under en större takkupa.
7. Låt gärna den typiskt härjedalska barfreden (brokvisten) och andra traditionella detaljer inspirera utformningen av entrén. Undvik stora balkonger och altaner med tak, det ger husen ett allt för tungt och dominerande utseende. Altaner kan med fördel placeras under takutsprång på en smal gavel på envåningshus eller på långsidan under frambyggt sadeltak (utföres som en barfred/brokvist).
8. Husen bör målas i olika typer av gråa nyanser (t ex järnvitriol, slamfärg), falurött eller i dämpade jordfärger. Fönster kan alltid målas vita, men kan liksom övriga snickerier (räcken, dörrar, entréer o dyl) målas i klarare och starkare färger (engelskt rött, guldockra, milda blå och gröna toner) för att ge accent och betona att husen är nya. Enstaka större hus, som inspireras av sekelskifteshusen till utseendet bör målas i ljusa linoljefärger.

9. Var sparsam med utsirade vindskivor, fönsterfoder, svängda knutavslutningar mot takfötter och socklar, svarvade stolpar mm, så har husen aldrig sett ut i Härjedalen. Ta däremot tillvara områdestypiska motiv som barfredens svängda linjer och färgsättning, kartuscher (målad trämedaljong) kallmurade skiffergrunder o s v. Var sparsam med reklamskyltar. Det kan lätt "slå ihjäl" den eftersträlvade byggnadsmiljön. Välj i första hand mindre skyltar som hänger på smidesbeslag vinkelrätt mot vägg eller på stolpe. Använd Nordic Skisystemets skyltning som förebild för allmän skyltning avseende gator, informationstavlor, sevärdheter o s v.
10. Vårda åkrarna och ängarna i och kring byarna liksom de mindre grönytorerna och planteringarna inne i samhällena. Detta bidrar i hög grad till att skapa trevliga och attraktiva miljöer som besökaren gärna återkommer till.

Upplysningar, rådgivning

Utöver detta designprogram, som skall ses som en slags "byggnadsordning" för Härjedalen, finns ytterligare värdefull information att hämta i skrifterna "Gamla hus" och "Gamla ekonomibyggnader" som kommunerna och länsstyrelsen i Jämtlands län tidigare utarbetat. Dessutom kan miljö- och byggnämnden i kommunen och länsmuséet i Jämtlands län bidra med ytterligare upplysning och rådgivning vid behov. Sök kontakt i ett så tidigt skede som möjligt då är det lättast att diskutera olika lösningar och därmed nå ett bra slutresultat.